

Aleš Berger

Ponovni prevodi leposlovnih del

O ponovnem prevajanju literarnih del bom poskušal na kratko razmisliti s treh vidikov. Opomnil bom, kako se je to počelo na Slovenskem od, denimo, začetka 20. stoletja, povzel bom nekaj iz svoje tozadevne uredniške izkušnje in povedal, kako sem se kdaj sam počutil v položaju ponovnega prevajalca. Pri tem se bo nakazalo nekaj značilnosti, ki bi jih lahko imeli za pravila oziroma zakonitosti, seveda z omejitvijo, da je pri skoraj vsakem od njih, kot se pri vsestransko razgibanem področju spodobi, najti ne le eno izjemo.

To velja že za prvo ugotovitev, ki pravi, da se ponovno prevajajo predvsem vredna, tako rekoč klasična besedila. (A recimo, da načeloma to drži in da nekaj zmede vnašajo predvsem prevodi del za otroke in mladino, pri katerih gre dostikrat za priredbe, ponašitve ali okrajšane inačice, ki se – iz teh ali onih razlogov – zavestno odmikajo od izvirnega besedila.) *Zakaj* se ponovno prevajajo, je nemara bistveno vprašanje, na katero seveda ni enoznačnega odgovora, saj je razlogov več. Poskusimo se jim približati po stopnjah oziroma ovinkih.

Tu si velja zastaviti dodatno vprašanje, ki nam bo najbrž v pomoč: katera klasična besedila se največkrat ponovno prevajajo? Mislim, da tu ni dvoma: dramska, če omenim le napovedano premiero *Hamleta* v ljubljanski drami v prevodu Srečka Fišerja, ki je manj kot dvajset let mlajši od prejšnjega, Jesihovega, ter se pridružuje Cankarjevemu, Župančičevemu in Modrovemu, če omenim le integralne. Pa ne le Shakespearova (o čigar usodi na Slovenskem do leta 1965 je temeljito študijo napisal Dušan Moravec), tudi Molièrova, Schillerjeva, drame Čehova, dela avtorjev 20. stoletja, Tennesseeja Williamsa, Arthurja Millerja, Samuela Becketta itn., so pri nas doživela kar nekaj ponovnih prevodov in ne pretiravam, če rečem, da na Slovenskem skorajda ne mine gledališka sezona, v kateri ne bi tuje besedilo zaživelo v novem prevodu. Morda nas ta zvrst manj zanima,

saj ne gre za knjižno prevajanje v najožjem pomenu in prevod se najprej uresniči v drugem mediju, gledališču, a slej ko prej se jih večina povrne v tiskano obliko, vsaj z integralno objavo v gledališkem listu. – Od kod želja in potreba gledališča po vsakič novih, drugačnih jezikovnih podobah besedila? Najbržda ni zanikati, da se jezik na odru razvija hitreje kot pri drugih zvrsteh in se torej prevod (do katerega smo, kot vemo, neprimerno bolj kritični kot do izvirnega besedila) dokaj kmalu postara, res pa je tudi, da je v zadnjih desetletjih (ob vseh menjavah režijskih poetik) prevod v zavesti gledaliških ustvarjalcev pridobil veljavo oziroma pomembnost in postal sestavni del uprizoritve, na katerega je treba biti enakovredno pozoren. Tega smo prevajalci lahko samo veseli, čeprav malokateri tovrsten prevod nastane na našo pobudo, ampak je rezultat repertoarne odločitve posameznega gledališča. A naj me ne zanese po gledaliških deskah, saj bi se dalo o tamkajšnjih radostih in tegobah debatirati ves večer ...

Druga večkrat ponovno prevajana zvrst je, o tem se najbrž strinjamo, poezija. Tu gre velikokrat za posamezne znamenite pesmi, ki so izzvale številne prevode (spomnimo se Goethejeve *Popotnikove nočne pesmi*, pa Prešernovih nemških), in manjkrat za obsežnejša sklenjena dela (tu je mogoče omeniti Dantejevo *Božansko komedijo* oziroma vsaj njen *Pekel*, pa Puškinov roman v verzih *Jevgenij Onjegin*, ki je po prevodu Ivana Prijatelja na začetku prejšnjega stoletja čez šestdeset let doživel skoraj sočasno dva nova, Klopčičevega in Bordonovega). Pač pa je vse Shakespearove sonete natanko pol stoletja za Janezom Menartom prevedel Srečko Fišer; izdaja je minila precej neopaženo in še čaka na primerno ovrednotenje. – Za razliko od dramskih del, katerih novi prevodi nastajajo, kot sem omenil, praviloma po naročilu, se zdi, da je pri poeziji ravno obratno in je torej pobuda običajno prevajalčeva; izzove ga biser iz svetovne književnosti in čuti se poklicanega, da ga tudi on ponaši, ponoven izbor tujega pesnika oblikuje po svoje in sam prevede tudi že prej poslovenjene pesmi, da se občuti njegovo celostno občutenje izvirnika (ali poezije nasploh). Zanimivo je v tem pogledu svoj razkošni prevajalski dar razgrnil Milan Jesih v antologiji *Orfejev spev*, za katero so slovenski pesniki izbrali po deset njim najljubših tujih pesmi: kar osem jih je objavil v lastnem prevodu, iz sedmih tujih jezikov!

Najmanj pogosto so ponovno prevajana prozna dela, zlasti romani, ti spet redkokdaj na pobudo prevajalca, temveč po naročilu založniških hiš. Ne spomnim se, ali je pred drugo svetovno vojno sploh prišlo do takšnega primera, pač pa je Lebnov prevod Cervantesovega *Don Kihota* iz leta 1935 v zbirki Sto romanov nadomestil prevod Nika Koširja, menda zato, ker prvi prevajalec ni dopustil natasa v komunističnem sistemu. Tudi

pozneje so bili ponovni prevodi spodbujeni kdaj iz neknjiževnih, temveč knjigotrško prestižnih motivov, do prav neverjetne situacije pa je prišlo sredi devetdesetih let, ko je roman Karla Hysmansa *A rebours*, nastal leta 1884, izšel pri nas v enoletnem razmiku v dveh različnih prevodih z enakim naslovom *Proti toku*, ki je bil v tem primeru dodatno poveden. Zadeva je bila povezana, če se prav spominjam, s seznamom priporočenih del iz tujih književnosti, ki smo ga pripravili v Društvu književnih prevajalcev in je ponujal subvencije za pripravo in natis njihovih prevodov; poželeli sta si je, za isto delo in ob istem času, založbi, ki nista ravno zgledno komunicirali.

Po tem kratkem pregledu, ki je skušal nakazati le pogloblitve značilnosti obravnavane tematike (in bi vsak njen sklop zaslužil obsežno razpravo, ki bi ob drugem zaobsegla tudi prevajalsko dejavnost v naši poveljni diaspori) naj mi bo dovoljeno pridati še osebni pogled in spomin na lastno izkušnjo. Zdi se mi namreč, da sem kot dolgoletni knjižni urednik za prevodno leposlovje sodeloval v procesu, ki se je začel seveda že med svetovnima vojnama in se še bolj ozaveščeno nadaljeval od sredine šestdesetih let naprej, sklenil pa nemara prav ob obratu tisočletja, namreč pri načrtnem in premišljenem zapolnjevanju prevodnih zaostalosti, pesniških in proznih, seveda ob kolikor se da ažurnem spremljanju sodobne literature. To je bilo kajpak mogoče v založniških razmerah, ki so bile dosti boljše, kot so danes (spomnimo se zbirke *Sto romanov*, nedvomnega vrhunca uredniške razgledanosti in založniške podjetnosti, in njenega pesniškega pendanta, *Lirike*) in so zato omogočale vzrast novih prevajalskih rodov. Hkrati ko se je ta naloga dopolnjevala (in se še zdaleč ne dopolnila, temveč, priznajmo si, kar nam gre, vendarle odpravila dovršen del našega že pregovornega – in rahlo mazohistično poudarjanega – zamudništva), sta se začeli oglašati možnost in potreba po novih prevodih klasičnih del, zlasti proznih, kar je v večjih književnostih že dolgoletna praksa. Sam sem že v zbirki *Kondor in Lirika* uvrstil nekaj takšnih primerov, a vseeno bolj stremel k temu, da so se v njiju pojavljali *prvi* prevodi pomembnih tujih del; boljša priložnost se mi je ponudila, ko smo ustanovili zbirko *Véliki večni romani*, ki je kar klicala, vsaj v nekaterih primerih, po takšni uredniški odločitvi, in sicer zlasti pri avtorjih, kjer sta slog in način pripovedovanja bistveni sestavni del umetnine in kjer je od prvega natisa prevoda minilo toliko časa, da so ga že prekrili lektorski in uredniški posegi poznejših izdaj. Najbrž ni čudno, da se Dostojevski pri nas in v tujini precejkrat ponovno prevaja, Lev Nikolajevič Tolstoj pa skorajda ne, če ponazorim to s primeroma iz ruske literature. Moram pa pripomniti, da sem se pred odločitvijo za ponovni prevod kot urednik obilo posvetoval

in ga ne naračal iz založniškega prestiža ali uredniškega napuha, temveč iz gotovosti, da bo razkril nove, doslej spregledane razsežnosti besedila in se torej umestil v organski razvojni lok prevodne tradicije, le enkrat pa iz prepričanja, da je dotedanji prevod izrazito slab in prav katastrofično neustrezen. (Da stvari niso zmeraj samoumevne, naj priča tale anekdota. Pred približno desetimi leti sem se odločil za ponatis izbranih novel iz *Dekameron*a v Kondorju. Na razpolago sem imel dva prevoda: Andreja Budala, ki je prvič integralno izšel davnega leta 1926, in več kot pol stoletja starejšega, spod peresa priznanega romanista. Mislim sem, da se ne bo kaj odločati, saj takšen časovni razmik pač govori v prid poznejšega prevajalca, a sem si stvar vseeno natančneje ogledal in nisem bil več tako gotov. Potem sem eno zgodbo prekopiral iz obeh knjig in prosil pet ali šest ljudi, na katerih jezikovni čut sem se zanesel, naj mi izberejo prevod, ki se jim zdi primernejši. Vsi po vrsti so se med – seveda anonimnima primerkoma – odločili za starejši prevod, iz razlogov, ki sem jih tudi sam naslutil, a ne bil prepričan, da imam prav.)

Tudi sam sem prevedel kar nekaj tujih del, ki so v slovenskem prevodu že obstajala, večinoma dramskih, pa tudi kako pesmico in prozo. Večinoma sem se počutil kot naravni nadaljevalec poti, ki jo je pred mano zastavil nekdo drug, nekaj prevodov pa je bilo, priznam, polemičnih. Naj navedem, če koga zanima: to so bili prevodi igre Samuela Becketta *Čaka-joč Godota*, ob kateri sem prejšnjega prevajalca poprej javno res ostro kritiziral, in pesmi Jacquesa Préverta, kjer se nisem mogel strinjati s poetiko svojega predhodnika, ki je po mojem popačila predstavo o pesniku pri nas. Pri kar mnogih drugih ponovnih prevodih pa sem se zavedal, da delam v dosti ugodnejših razmerah kot moji starejši kolegi: pri Ionescovi igri *La Leçon*, na primer, ki jo je leta 1958, sedem let po premieri, kot *Učno uro* lepo prevedla Vida Šturm, sem imel, skoraj štirideset let zatem, ker je avtor postal pač že klasik, na razpolago izjemno komentirane izdaje, ki so pojasnjevale avtorjeve izmišljije, namige in reference, skratka stvari, o katerih gospa Šturmovna ni mogla tedaj nič določnega vedeti. Enako se mi je kdaj zgodilo pri prevajanju Molièrovih komedij, kjer današnje temeljite opombe dostikrat pojasnijo drugačen pomen, ki ga je imela kakšna beseda v 17. stoletju in ki prejšnjemu prevajalcu Josipu Vidmarju ni mogel biti poznan.

Prvi prevod ima, če nam je delo všeč, ob vseh morebitnih pomanjkljivostih, psihološko prednost: navezali smo se nanj. Pred mnogimi leti mi je kolegica s tankim posluhom za jezik dejala: "Saj mogoče je tvoja *Barbara* boljša, ampak Menartova je bila pa moja prva in mi bo za vselej bolj všeč!" Čisto jo razumem; tudi tisti Shakespearov sonet je, pa naj se

v prvem slovenskem prevodu najde še toliko pregreškov, pesem mojih adolescentskih hrepenenj in tak ostane! S ponovnim prevajanjem, zlasti poezije, torej tvegamo, da nevedé razžalimo nekogaršnji svetál spomin. A novi prevod, hvalabogu, ne izbriše starega, le ob njega se postavi. Včasih bolj, včasih manj posrečeno, to sem izkusil na lastni koži. Pred mnogimi leti sem prevedel pesem Guillaumea Apollinairea *Pont Mirabeau* in prevod objavil. Čez desetletje se je ponudila možnost ponatisa Apollinarovih pesmi in sklenil sem, da bom prevode pregledal in malček popravil. Z *Mostom Mirabeau* sem se še posebej trudil, mu dal drug ritem, drugačne rime, bil kar zadovoljen s samim sabo. A ne dolgo: kar nekaj prijateljev mi je, ko je bil prevod objavljen, reklo: "Pa kaj ti je bilo treba, prejšnji je bil dosti boljši."

Takrat sem sklenil, da bom, če bo tako naneslo, še kdaj kaj ponovno prevedel, a nikdar nikoli več za seboj. Tega se bo prej ali slej, upam, da ne prekmalu, polotil kdo drug.